

En svensk lutinstruktion

Av Kenneth Sparr

SUMMARY IN ENGLISH

A Swedish Lute Instruction

The only saved lute instruction, written in Swedish, is now in Lund University's library. The instruction is made up of a little 8 pages brochure binded together with a lute tablature manuscript with the library's marking Wenster G 37. Both the instruction and the manuscript seem to be of Swedish origin. Written in the manuscript is the following: "P:P Platin Malmö den 30 Novemb:A° 1712", so dating this back to the beginning of the 18th century is probably true for both the manuscript and instruction. Following is the complete instruction in the original Swedish text.

Den enda bevarade lutinstruktionen på svenska finns i Lunds universitetsbibliotek. Instruktionen består av ett litet häfte på åtta sidor som bundits tillsammans med en luttabulaturhandskrift med bibliotekets signum Wenster G 37. Både instruktion och tabulatur synes vara av svenskt utsprång. I handskriften finns antecknat: "P:P: Platin Malmö den 30 Novemb: A° 1712", och en datering till början av 1700-talet är trolig både för instruktion och musik.

Instruktionen vänder sig, liksom musiken, uppenbart till en amatör. Språket är något omständligt och tafatt. Skribenten verkar osäker om terminologin. Han talar bl. a. ömsom om att "slå" (jämför tyskans "die Laute zu schlagen") och att "röra" strängarna. Inledningsvis lämnas en förklaring av fransk luttabulatur. En översikt ges av greppbräda och strängar av vilken följande framgår: 1) att greppbrädan var indelad med nio band, 2) att instrumentet hade elva korer, varav de två högsta var enkla, 3) att möjligtvis de fyra lägsta korererna låg utanför greppbrädan samt 4) att strängarnas tonhöjd från högsta till lägsta koren var f¹, d¹, a, f, d, A, G, G, E, D, C, alltså det vi i dagligt tal kallar barockstämning. Därefter följer anvisningar hur lutan stämmer. Först stämmer den tredje koren "efter behag så högt som man vill". Detta innebär att en relativ tonhöjd tillämpas, vilket kan jämföras med den klara markeringen i översikten av greppbrädan, att tredje koren har tonhöjden "a". Sedan stämmer den andra koren mot den tredje nedtryckt på femte bandet och den första koren mot den andra nedtryckt på tredje bandet. Fjärde koren stämmer en oktav lägre än den första koren. På samma sätt sker med den femte mot den andra och den sjätte mot den tredje. Den sjunde koren stämmer en oktav lägre än den fjärde nedtryckt på andra bandet och den åttonde mot den lösa fjärde koren. Nionde koren stämmer mot femte koren nedtryckt på andra bandet och den tionde mot den lösa femte koren. Slutligen stämmer elfte koren mot den sjätte nedtryckt på tredje bandet.

På detta följer en översikt av de notvärden, som används i tabulaturen. Sedan ges en förklaring till vissa tecken i tabulaturen. Ett kort vertikalt streck under en tabulaturbokstav innebär anslag med tummen, en punkt anslag med pekfingeret. En båge som förbinder

två tabulaturbokstäver på intilliggande korer betyder att pekfingeret anslår båda korererna, men det är oklart uttryckt i instruktionen. Här står "till att skärpa tonen med 1 fing.t.". Möjligen kan uttrycket referera till en typ av mordent, som särskilt omhulldades av barocklutenisterna. Det följande exemplet visar att om inget tecken finns under tabulaturbokstaven skall tonen ansås med långfingeret, trots att det i slutet av instruktionen anges att två punkter under bokstaven innebär anslag med långfingeret. Punkter till vänster om bokstäverna betyder att ackordet ansås enbart med pekfingeret, uppifrån och ned. Vidare anges något oklart hur vänsterhandens fingrar betecknas i tabulaturen och för barré ges inget tecken utan det förutsätts att när man har ett grepp med flera intilliggande korer på samma band så skall barré tillämpas.

Ornamentiken är ett besvärligt kapitel. I instruktionen ges tre symboler för ornament: 1) ett komma (,) innebär "mordant", 2) en form av cirkumflex (^) anger "accent" och 3) en halvcirkel till vänster om bokstaven betyder ett "fall". Instruktionen lämnar inget svar hur dessa symboler och namn skall uttydas och praxisen varierade. Åke Vretblad, som har behandlat bl. a. denna instruktion i sin uppsats "Något om musikaliska ornament i svensk 1700-talspraxis", tycks ge följande tolkningar av symbolerna: 1) förslag uppifrån, 2) förslag underifrån och 3) mordent i vår tids mening. Jag skulle vilja ge följande tolkning: 1) kort eller långt betonat förslag uppifrån eller drill (Thomas Maces "backfall or backfall shaked" och P.F. Le Sage de Richées "trill"), 2) mordent i vår tids mening (Denis Gaultiers "accent", Marin Mersennes och Charles Moutons "martellement" och Maces "Beate") och 3) långt betonat förslag nedifrån (Moutons "Cheutte", Mersennes "accent plaintif", Maces "halfall" samt Le Sage de Richées "einfall") men ibland även mordent. Begreppsförvirringen är emellertid stor: Le Sage de Richée använder t. ex. för vibrato termen "Mordant"!

Sedan följer "några luthregler att observera eller taga i akt wid Luthespelet". Om högerhandstekniken sägs att lillfingeret skall placeras på locket ("Liudbottn") intill strängfästet ("strängestallen") och högsta koren. De övriga fingrarna skall bilda en halvcirkel och tummen skall hållas utsträckt ("rak") och väl åtskild från de andra fingrarna. Handställningen är som synes den från tidsperioden brukliga. Tumanslaget skall ske snabbt och "fast" så att bägge strängarna i koren klingar och efter anslag skall den vila på intilliggande kor, tum-appoyando alltså.

För vänster hand ges också anvisningar. Tummen skall placeras nederst på halsen, mitt emot pekfingeret, och övriga fingrar formar en halvcirkel. Vid lägesväxlingar skall tummen förstås följa med. Vidare skall fingrarna alltid hållas nära strängarna och aldrig lyftas högt upp vid grepp- och lägesväxlingar. Vänsterhandsgreppen skall tas med "all kraft och styrka" och detta gäller generellt för båda händerna "oaktat det strängarne mer nötas der utaf".

Slutligen ges förklaringar till tecken i tabulaturen för båda händernas fingersättning och beskrivningen är huvudsakligen en upprepning, men också ett klarläggande av det tidigare sagda. Nedan återges hela instruktionen och originalets stavningssätt har bibehållits.

Alla strängar, när de slås antingen uppå en, eller hwar för sig allena, eller och alla tillhoopa kallas de A. och sedan som de äro antecknade emillan banden.

Hwar sträng kallas för sig en Chor.

Denna figur betyder Luthan, med sine strängar af desse streck öfwer a kiennas Chorerna igien i tabellaturret.

Accord eller stämning 1° den 3 choren stämms alltid först efter behag, så högt som man vill, 2° den 2 emot f. af den 3. 3° den första emot D. af den 2:dra, 4° den 4:de emot den första och alt sedan som de följja, så ställas de undre, af de näst ofwanstående, som strecket dem sammanbinder.

Valor
0.1 1/2 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

Några Luthregler att observera eller taga i akt wid Luthespelet.

1 Högra handen

Lilla fingret af högra handen skall stå på Liudbottn, näst innan före, eller straxt wid strängestallen under på wid qvinten, sedan skola de andra fingrarna hållas uti 1/2 Circel intet långt ifrån strängarne, på det man snarare må kunna röra dem, och skall tummen aldrig hållas in uti de andra fingren, utan alltid wara wähl åtskild ifrån de andra fingren.

2 Wänstra handen

Wänstra handen skall således hållas, att tummen allenast sättas underst på Luthhalsen, wid quinten och sedan de andra fingren ofwan på strängbordet, wähl åtskilda ifrån hwar andra, i rund som 1/2 Cirkel, och skola intet långt ifrån strängarne lyftas upp när de flöttas ifrån det ena greppet eller laget, till det andra, då de närmare äro att sättas på strängarne, och faller det så lättare till att spela. Tummen skall alltid under halsen hållas mitt emot det första fingret på strängbordet, och då det flyttes ifrån sitt ställe, flytter och han med. och skall han aldrig röra på halsen med Basarne, utan alltid nedre wid qvinten, hwar igönom spelet både prydes, och faller lättare.

3.

När som tummen på högra handen slår på någon sträng, som (oläsligt) Basarne, hwar till han mäst bruckas, skall han ey straxt lyftas upp, när han slaget, utan ligga stilla på den nästföljande strängen, till des han skall bruckas igien till att röra någon annan, och skall det straxt och fast skeep, så att bägge strängerne wähl höras, der till med skall hållas rätt, och intet inbögd uti handen.

4.

De 4 fingren af den wänstra handen, när de sättas på strängbordet, eller halsen, till att röra några strängar, skall det skeep med all kraft och styrka, så att när strängen röres, han och måste hafwa ett rent

Liud, hwilket och äfwen måste skeep med tummen och fingrarne af högra handen, så att alla de stränger som tabellaturet utwisar skola röras wähl, hwilket skeer då man fast och starkt slår uppå dem, särdeles skall en som begynner att spela, taga detta i akt, så att han här till använder styrkan, af bägge händerne, oaktat det strängarne mer nötas der utaf.

5.

Sifrerne som stå uti Tabellaturet utmärka hwilket finger af wänstra handen skall bruckas, begynnas räkna näste fingret ifrån tummen: som för det första näst hoo står 1. der näst 2 der efter 3. och altså 4. för det lilla fingret, de 2:nne förste fingane på den högra handen utmärkas med små prickar som : för det första, och .. för det andra, såsom ^a sign:t 1 ^a sign:t 2 fing:t ^a sign:t tummen.

